VU Research Portal

In de studeervertrekken van de Statenvertalers

de Kooter, D.J.

2018

document version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Link to publication in VU Research Portal

citation for published version (APA)
de Kooter, D. J. (2018). *In de studeervertrekken van de Statenvertalers: Het inwendige wordingsproces van het Nieuwe Testament van de Statenvertaling*. [, Vrije Universiteit Amsterdam].

General rights
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:
vuresearchportal.ub@vu.nl

Download date: 11. Aug. 2025

Samenvatting

In de vele publicaties over de wording van de Statenvertaling vormen de Synode van Dordrecht en de overhandiging van de Statenbijbel aan de Staten-Generaal vaste verhaalelementen. Er is echter relatief weinig informatie voor handen over wat zich in de Leidse studeerkamers afgespeeld heeft. Dit proces van de inwendige totstandkoming van de Statenbijbel zal hier dan ook wat betreft het Nieuwe Testament zo veel mogelijk uit de doeken gedaan worden, waarbij het doel tevens is om de vertaalkeuzes van de Statenvertalers te verklaren.

In 1628 maakten de Statenvertalers afspraken omtrent de spelling in de zogenaamde *Resolutiën*. Deze spellingsregels hebben de nieuwtestamentische vertalers echter in slechts beperkte mate gevolgd. Toch was de spelling van hun tekst ten opzichte van eerdere Nederlandse Bijbelvertalingen wel consistenter. In de vroegmoderne tijd werd namelijk geleidelijk naar een steeds uniformere spelling toegewerkt, zodat de spelling van de latere Ravesteijn-editie (1657) nog eenvormiger was.

De orthografie bleef gedurende het vertaalproces een belangrijke kwestie, want Hommius werd speciaal aangewezen om de tekst op de kwaliteit van het gebruik van het Nederlands te controleren. Anders dan in de huidige geschiedschrijving vermeld wordt, maakten de Statenvertalers namelijk niet ieder voor zich een individuele vertaling, die zij vervolgens in een beraad tot een gezamenlijke vertaling smeedden. Zij volgden juist het advies van de Synode van Dordrecht om successievelijk door het Nieuwe Testament heen te gaan. Rolandus schreef daarbij (met uitzondering van enkele hoofdstukken aan het begin van het Lukasevangelie) eerst een proefvertaling op. Walaeus controleerde deze tekst op vertaalkundig vlak, zodat deze conceptversie vele vertaalopties bevat. In augustus 1629 werd dit werk afgerond. Rond die tijd begon de fase van de kanttekeningen. Uit de verzameling van vertaalmogelijkheden van het eerste vertaalconcept werd toen tevens één vertaling gedestilleerd. Deze vertaling werd door Hommius op de correctheid van het Nederlands gecontroleerd.

In de eerste anderhalf jaar van het vertaalproject werkten Rolandus en Walaeus dus als vertalerstweetal samen. Beiden streefden ernaar om de Deux-Aesbijbel, die voor toenmalige gereformeerden gezaghebbend was, zo veel mogelijk te volgen. Hun werk kan daarom beschouwd worden als een revisie van de Deux-Aesbijbel, die zij zowel wat betreft letterlijkheid als begrijpelijkheid toetsten. Hun manier om brontekstgetrouwheid na te streven verschilde in die zin dat Rolandus concordant wenste te vertalen door het woordpatroon van een Griekse passage te willen vasthouden, terwijl Walaeus de morfologie van de grondwoorden als uitgangspunt voor tekstverbetering nam. Walaeus ontpopte zich aldus tot de geleerde begeleider van Rolandus.

Aangezien Walaeus een sleutelrol vervulde in het vertaalproject, werd zijn stijl van morfologisch vertalen het belangrijkste vertaalprincipe in de tekst van de Statenvertaling. Het concordante vertalen van Rolandus was hieraan ondergeschikt. In de ogen van de Statenvertalers was het nog onbelangrijker dat de woordvolgorde en het woordenaantal van de grondtekst in de vertaling zichtbaar bleef. Wat betreft de doeltaal vonden de Statenvertalers het van belang om neologismen en niet Nederlands geachte woorden te mijden. Daarbij zochten zij op een functionele wijze aansluiting bij de doelcultuur, want bij het gebruik van onvoltooide deelwoorden sloot hun taal aan bij de vroegmoderne plakkaten. De participia uit deze

gezaghebbende teksten resoneerden in de Statenvertaling namelijk bewust op de plaatsen waar heiligheid in het geding was.

Het gehele vertaalproject van het Nieuwe Testament overziend, moet vastgesteld worden dat de Statenvertaling geen vernieuwende tekst bevat, maar veeleer een eindredactie en uniformering biedt in een wijd landschap van uiteenlopende protestantse Bijbelvertalingen. Qua zinsopbouw is de tekst namelijk gebaseerd op toenmalige vertalingen als de Deux-Aesbijbel, de vertaling van Beza en de Liesveltbijbel. Bij weinig voorkomende woorden konden de Statenvertalers bovendien te rade gaan bij de vertaling van Utenhove, Faukelius en Piscator. Vertaalkundige hulpmiddelen als woordenboeken (van Pasor), concordanties en tekstkritische werken werden daarentegen maar een enkele keer geraadpleegd.

Van de katholieke en doperse vertalingen namen de Statenvertalers eveneens kennis blijkens hun kritische gebruik van bijvoorbeeld de Vulgata. Bij vergelijking met deze Bijbelvertalingen uit andere geloofsrichtingen komt tegelijk naar voren dat de Statenvertalers niet alleen in hun kanttekeningen, maar ook in hun vertaling de gereformeerde geloofsopvattingen uitdroegen. De gereformeerde mensvisie en de calvinistische kijk op het avondmaal, de doop en de uitverkiezing komen immers op allerlei tekstniveaus van de vertaling tot uitdrukking. Verder weerspiegelt de Statenvertaling het zeventiende-eeuwse tijdsbeeld in onder meer zijn voorstelling van het heelal en de ordening van de natuur in een *scala naturae*.

Naast de grote geschiedenis van de zeventiende eeuw drukte ook de kleine geschiedenis van de gebeurtenissen tijdens het vertaalproject zijn stempel op de tekst van de Statenvertaling. Het sterven van Rolandus in 1632 resulteerde er bijvoorbeeld in dat Walaeus bij de tweede fase (van het opstellen van de kanttekeningen) vanaf het begin van 2 Korinthe sterker ging afwijken van Rolandus' proefvertaling. Verder leidde de tijdsdruk en de achterstand ten opzichte van het vertaalproces bij het Oude Testament ertoe dat de oudtestamentische vertalers hun nieuwtestamentische collega's gingen helpen door de vertaling en kanttekeningen op te stellen bij Judas en Openbaring.

Dankzij die hulp konden de revisoren in 1634 naar Leiden komen. Volgens de bepalingen van de Synode van Dordrecht moesten zij het laatste woord hebben, maar mede door een generatieverschil waren de rollen omgedraaid. Walaeus en Hommius bepaalden namelijk welke voorgedragen verbeteringen in de uiteindelijke Statenvertaling terecht kwamen. Verder zorgde de tijdsdruk ervoor dat de invloed van de revisoren vrij beperkt bleef. Door de pest werd het werktempo vanaf Openbaring zelfs nog hoger.

Aan de hand van deze kennis over de wording van het Nieuwe Testament van de Statenvertaling is het mogelijk om op een valide wijze vertaalkeuzes te verklaren. Na vergelijking met de Deux-Aesbijbel kunnen namelijk taalkundige, vertaalhistorische, bibliografische, theologische en historische motieven in een elkaar verklarende reeks aangewend worden om een specifieke vertaalkeuze van de nieuwtestamentische Statenvertalers te duiden. Dergelijke verklaringen sluiten elkaar dan niet uit, maar vullen elkaar juist aan. Wanneer bijvoorbeeld de woordkeuze in Lukas 6:39 voor het woord 'gracht' (waarin de twee blinden vallen) verklaard wordt, kunnen bibliografische en historische redenen elkaar versterken. In Duitse en Latijnse Bijbelvertalingen staat namelijk een woord, dat *kuil* betekent. De keuze voor 'gracht' is dus geografisch bepaald en laat zich dan ook redelijkerwijs verklaren door de historische omstandigheid dat de Statenvertalers aan Leidse grachten hun werkzaamheden verrichtten.